

točno in vztrajno opazovanje krajev spomina in spominskih prostorov, emfatično poslušanje in spraševanje; obenem pripustiti emocijo in jo koristiti kot medij novih izkušenj in spoznanj. Poglavje zaključuje z metodološkimi smernicami: iskanje sledi zahteva aktiviranje vseh čutil; pomeni hojo poti, ki korak za korakom vodi v preteklost in pri tem ne sledi izhojenim cestam, temveč hodi lastne steze, ki pogosto križajo »mainstream«; ustvarjanje povezav z ljudmi, ki so hote ali nehote zapustili sledi; sledi, ki jih najdemo in ki jih tudi zapustimo, so v veliki meri odvisne od kulture okolice, tradicij družbe in lastnega raziskovalnega zanimanja; interpretacija sledi je v načelu vedno nedokončan proces, ki ga olajšuje zgodovinsko in kulturno kontekstualno vedenje; odkritje sledi lahko povzroča občutke strahu, bolečine ali sramu, torej čustva, ki navajajo k temu, da se odkrito subjektivno ublaži, bagatelizira, izravna in nadomesti z »dejstvi«, ki so s časom postala ljuba. Tako pa se zgodovina ponovno olepša in izkrivi.

Avguštin Malle

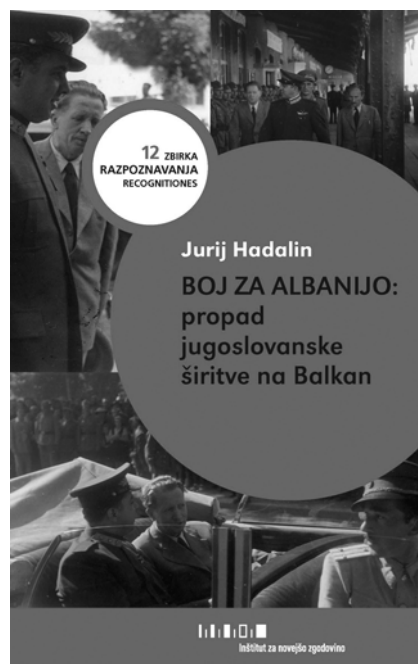
Jurij Hadalin, Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan.

Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 2011, 444 str., ilustr. (zbirka Razpoznavanja – Recognitiones ; 12)

V slovenski zgodovinopisni literaturi je posebej opazen manko, ki zadeva obravnavo problemskih vsebin izven slovenskega prostora. Nekaj takih del sicer že imamo, kljub temu pa ne moremo govoriti o usmeritvi, ki bi lahko v bližnji prihodnosti zagotavljala preseganje ozkih nacionalnih okvirov historičnega raziskovalnega interesa na Slovenskem. Monografija dr. Jurija Hadalina, *Boj za Albanijo : propad jugoslovanske širitve na Balkan*, zato predstavlja pomembno izjemo, ki opazno širi spoznavni obseg slovenske zgodovinske vede in nadgrajuje dosedanje stanje v njenem okviru izvajanih raziskav. Njena posebna odlika je tudi kompleksno poznavanje delovanja vsedržavnega organizma druge jugoslovanske skupnosti. Avtor ga je, skladno s predmetom svoje raziskave, predstavil skozi razčlenitev enega od najbolj občutljivih vprašanj druge Jugoslavije (jugoslovansko-albanske odnose), ki je imelo velik pomen za njen notranje- in zunanje politični razvoj ter ideološki značaj. Monografija s tem v marsičem odgovarja na ključna vprašanja, ki so zaznamovala razvoj socialističnega ideološkega, političnega in gospodarskega modela na Slovenskem in v drugi Jugoslaviji, hkrati pa opozarja na tiste njegove vidike, brez katerih ne moremo celostno oceniti zgodovinskega položaja, v katerem so bili Slovenci in jugoslovanska država po letu 1945. Tako tvorno prispeva k poznavanju omenjenega obdobja in zgodovinskih procesov, ki so ga opredelili.

Avtor je monografijo razdelil na Predgovor, sedem temeljnih vsebinskih sklopov (poglavij), razčlenjenih v manjša podpoglavja, Povzetek, ter predstavitev virov in literature in navedbo tehničnih pomagal. V Predgovoru (str. 9–17) najprej opozori, da so skozi vse obdobje po drugi svetovni vojni jugoslovansko-albanski odnosi predstavljali pomemben del zunanje-politične usmeritve druge Jugoslavije. Albanija je najprej »v prvih povojnih letih predstavljala prvo zunanje-politično oporišče Titove balkanske politike« (str. 9), po resoluciji Informbiroja in razhodu med državama leta 1948 pa so jugoslovansko-albanski odnosi »ostajali pomembno vprašanje tudi kasneje, ko je jugoslovanska zunanja politika dobivala izrazito globalni značaj, ki se je odražal v balansiranju med obema blokoma hladne vojne in promociji koncepta gibanja neuvrščenih«. Albanija je bila kljub svoji majhnosti in gospodarski nerazvitosti za Jugoslavijo pomemben zunanje-politični dejavnik tudi zaradi velike albanske manjšine v Jugoslaviji in je »v kasnejšem delu obravnavanega obdobja pogojeval(a) tudi jugoslovansko notranjo stabilnost«. (str. 11) Kandidat ob opredelitvi ključnih problemskih značilnosti jugoslovansko-albanskih odnosov po drugi svetovni vojni v Predgovoru še poudari, da je kljub propagandno izmaličeni literaturi, ki je o teh odnosih nastajala na obeh straneh meje, zaradi obilice nevtralnjšega arhivskega gradiva iskanje objektivnega stališča o omenjeni problematiki, olajšano. Nadalje opozori, da so v oblikovanju jugoslovansko-albanskih odnosov »imeli veliko odgovornost tudi slovenski predstavniki, ki jih je bilo glede na nekoliko oddaljen del sveta, ki ga je tedaj predstavljala Albanija, presenetljivo veliko« (Edvard Kardelj, Boris Kidrič, Sergej Kraigher, Drago Košmrlj, Drago Flis; str. 16–17). Prav tako velja opozoriti, da je do popolne prekinitve diplomatskih odnosov med državama leta 1950 najmočnejše vezi z Albanijo predstavljala zunanja trgovina, »ta sekretariat pa je bil dobro kadrovskega zapolnjen s Slovenci. Med ponovno normalizacijo medsebojnih odnosov je bil tako prvi jugoslovanski pomočnik zveznega sekretarja, ki je uradno obiskal Albanijo po resoluciji Informbiroja, Boris Šnuderl, prvi jugoslovanski sekretar pa nekaj let kasneje znani bančnik Metod Rotar.« (str. 17)

Po Predgovoru avtor v prvem poglavju (Jugoslovansko-albanski odnosi od nastanka albanske države do druge svetovne vojne, str. 19–36) predstavi ekspanzionistično politiko Kraljevine Srbije in nato Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev do albanske države od leta 1913 dalje ter hud, vesplošno izvajan pritisk na albansko prebivalstvo v času prve Jugoslavije. Obenem prikaže vzpostavitev in različne oblike ita-

lijanskega vpliva v Albaniji od druge polovice dvajsetih let do italijanske zasedbe Albanije v začetku aprila 1939. Nato preide na obdobje druge svetovne vojne, ki ga obravnava v naslednjem poglavju Albanska politika Komunistične partije Jugoslavije v času druge svetovne vojne ali kako se je Albanija spreminjala v jugoslovanski satelit (str. 37–104). Najprej opozori, da je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) začela obravnavati vprašanje Albanije šele konec tridesetih let, stiki z albanskimi komunisti pa so bili vse do kapitulacije Jugoslavije težavni, saj je bila jugoslovansko-albanska meja močno zavarovana z obeh strani. Sodelovanje med jugoslovanskimi in albanskimi komunisti se je začelo stopnjevati v drugi polovici leta 1941, ko sta delegata Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije (CK KPJ) Miladin Popović in Dušan Mugoša odločilno prispevala k oblikovanju in organizaciji Komunistične partije Albanije (KPA), v katero so se v začetku novembra 1941 združile različne komunistične skupine, ki so do tedaj delovale na albanskem ozemlju. Obenem je jugoslovansko osvobodilno gibanje prek svojih različnih predstavnikov (najvidnejši je bil Svetozar Vukmanović - Tempo) že v letih 1941–1943 vzpostavilo nadzor nad albanskim, ki se je razvijalo po jugoslovanskem vzorcu. Po jugoslovanskem vzorcu so v Albaniji izvajali tudi priprave na prevzem oblasti. To je pokazal kongres albanske Narodnoosvobodilne fronte (večstrankarske organizacije, ki so jo obvladovali komunisti), 24. maja 1944 v Permetu. Na kongresu, ki je bil organiziran podobno kot II. zasedanje AVNOJA, so izbrali začasno vlado in Antifašistični svet narodne osvoboditve Albanije (ASNOA), ki je imel vlogo skupščine; vlada in ASNOA naj bi predstavljala edino legitimno oblast v Albaniji. Medtem je bil konec decembra 1943 in v začetku januarja 1944 na znani Bujanski konferenci, na kateri je bilo razmerje med albanskimi in nealbanskimi delegati 79:21 odstotkov v korist albanskih, ustanovljen še Narodnoosvobodilni odbor za Kosovo in Metohijo. Konferenca je sprejela resolucijo o pravici do samoodločbe in odcepitve albanskih prebivalcev Kosova in Metohije in poudarila, da sta pôrok za njeno uresničenje Narodnoosvobodilni vojski Jugoslavije in Albanije. Na Bujansko resolucijo se je marca 1944 odzval CK KPJ, ki je obravnava vprašanja o razdelitvi ozemlja označil kot neustrezno in se zavzel za razumevanje in popularizacijo sklepov II. zasedanja AVNOJA, v katerih je bilo (brez omenjanja albanskega prebivalstva) utemeljeno načelo narodne enakopravnosti. Kmalu zatem sta bila iz Albanije odpoklicana Miladin Popović in Dušan Mugoša, ki naj bi svoje naloge v Albaniji uspešno dokončala in zato prevzela nove na Kosovu. Avtor ob tem opozarja, da je do njunega odpoklica lahko prišlo tudi zato, ker sta postala v Albaniji splošno poznana in bi to lahko škodilo tako političnim interesom KPJ kot tudi KPA, po enem od tolmačenj pa naj bi se Miladin Popović preveč »poistovetil s politiko KPA, v pismu Titu pa je tudi načenjal občutljivo temo samoodločbe Albancev na Kosovu«. (str. 83) Popovića in Mugošo sta zamenjala Velimir Stojnić in njegov pomočnik Nijaz Dizdarević. Z njunim prihodom je jugoslovanski pritisk na KPA vztrajno naraščal, Velimir Stojnić pa je »tik pred izvršenim komunističnim prevzemom oblasti v Albaniji dosegel, da je imelo jugoslovansko vodstvo popolno kontrolo v CK KPA in s tem tudi na ozemlju celotne Albanije«. (str. 97) Stojnić je

po vojni postal prvi jugoslovanski veleposlanik v Albaniji, zaradi pretiranega vztrajanja pri prenosu jugoslovanskih vzorcev na albanske razmere pa je bil jeseni 1945 odpoklican. Avtor v zaključku drugega poglavja še kratko oceni politiko jugoslovanskega komunističnega vodstva do Albanije v letih 1941–1945. Ta naprej ni temeljila v želji po prevladi v Albaniji pač pa v načelu komunističnega internacionalizma, ki se je po letu 1943 umaknil jugoslovanski viziji povojne ureditve Balkana. S tem pa je postalo pomembno vprašanje politične prevlade v povojni Albaniji. »Pri tem ni bila tako pomembna geostrateška vloga Albanije, ki je bolj zanimala Sovjetsko zvezo, niti ne albanska rudna bogastva, temveč vprašanje Kosova in drugih z Albanci poseljenih območij v Jugoslaviji.« Najelegantnejša rešitev tega vprašanja se je po mnenju jugoslovanskega vodstva »skrivala v stari ideji o Balkanski federaciji, ki bi rešila večino mednarodnih trenj na Balkanskem polotoku. Vodilno vlogo v njem bi seveda morala prevzeti Jugoslavija, ki bi Albaniji s tem lahko prepustila sporna ozemlja, v Srbiji pa bi to potezo lahko upravičila s kompenzacijo delov ozemlja z Bolgarijo.« (str. 103) Vendar je te načrte preprečil Stalin (strah pred premočno državno tvorbo na Balkanu, ki bi se lahko oddaljila od Sovjetske zveze), ki je pragmatično gledal tudi na nezaželen odziv zahodnih zaveznikov, zlasti Velike Britanije, saj bi novo oblikovana federacija oslabil njen vpliv na Balkanu. Vprašanje Balkanske federacije se je umaknilo z dnevnega reda, Jugoslavija pa je v vsem nadaljnjem času pokazala, da se Kosovu in Metohiji ne namerava odreči. Naj na tem mestu opozorimo, da se avtor kasneje še enkrat vrne k vprašanju Balkanske (komunistične) federacije. Podrobno ga obravnava v posebnem podpoglavju (str. 176–191), v katerem ugotovi, da je bila ideja o tej federaciji (brez monarhistične Grčije), »ki se nam danes dozdeva utopična, (...) v povojnih letih (...) najbližje uresničenju, vendar je zaradi sporov v komunističnem bloku propadla, saj je jugoslovansko vodstvo v njej videlo možnost svoje dodatne afirmacije, ki Sovjetski zvezi nikakor ni bila po volji. Čeprav je že marca 1948 postalo jasno, da so se jugoslovansko-sovjetski odnosi močno ohladili, idejo o federaciji pa je zavrnil tudi PB CK KPJ na seji 1. marca, je povezovanju v novo federativno tvorbo zadala končni udarec albanska odločitev o podpori resoluciji Informbiroja, bolgarska stran pa je formalno prekinila svojo dotedanjo zunanjepolitično smer na XVI. plenumu CK BDP 13. julija, ko je radikalno spremenila svojo politiko reševanja makedonskega vprašanja.« (str. 190–191)

V tretjem poglavju (Skupna pot v socializem, str. 105–201) avtor prične z razčlenbo povojnih odnosov med državama. Jugoslavija je v letih do 1948 Albanijo pomembno podprla na diplomatskem (zastopanje albanskih interesov v državah, s katerimi Albanija ni imela diplomatskih odnosov; podpora na Pariški konferenci za repatriacije), materialnem, političnem, kadrovske, kulturnem in vojaškem področju, Albanija pa je nadaljevala z uvajanjem jugoslovanskega modela oblasti. Albanija je ob enem za jugoslovansko vodstvo predstavljala tudi prostor za zaostrovanje odnosov s tedaj nadvse skeptično sprejemanim Zahodom, kar je najbolj pokazal znani incident v Krfskem prelivu oktobra 1946 (potopitev dveh britanskih rušilcev, ko sta zaplula v minsko polje, ki so ga položile jugoslovanske ladje), ko se je Jugo-

slavija preko albanskega ozemlja zapletla v eno prvih prask hladne vojne. V tem obdobju (od 22. junija do 2. julija 1946) je prišlo tudi do obiska albanskega državnega in partijskega voditelja Enverja Hoxde v Jugoslaviji, v okviru katerega je bila pripravljena Pogodba o prijateljstvu in vzajemni pomoči med Federativno ljudsko republiko Jugoslavijo in Ljudsko republiko Albanijo, ki sta jo državi podpisali 9. julija v Tirani. Na podlagi te pogodbe so od julija do novembra 1946 podpisali še 20 sporazumov, ki so vsebinsko predvsem urejevali gospodarske, s tem pa tudi medsebojne politične odnose. »Sklenjeni sporazumi so albansko državo tesno navezali na Jugoslavijo, kar je bilo mnogokrat kasneje interpretirano kot kolonialističnem odnos do nerazvite sosednje države.« (str. 148) Albanski minister za gospodarstvo Nako Spiru, »sicer nekakšen intelektualni vodja KPA« (str. 155), je jugoslovanski objem hitro presodil kot premočan in začel zagovarjati povezovanje z močnejšo in bogatejšo Sovjetsko zvezo. Spirova prizadevanja, ki jih je sprva podpiral tudi Hoxda, o večji sovjetski podpori Albaniji niso bila uspešna. Politbiro CK KPA jih je kritično ocenil, Spiru, ki si je obenem prizadeval zasesti drugi najvišji položaj v KPA in iz njenega vodstva izriniti predstavnike projugoslovanske usmeritve, pa je potem, ko je v Politbiroju ostal brez podpore, opreti pa se ni mogel tudi na sovjetske diplomatske in gospodarske strokovnjake v Tirani, 21. novembra 1947 napravil samomor. Njegovo politiko je nato obsodil VIII. plenum CK KPA, zbran med 26. februarjem in 8. marcem 1948, vendar je bila jugoslovanska zmaga v boju za prevlado v Albaniji, navidezna. Ko je spomladi 1948 prišlo do razhajanj med Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, se je Enver Hoxda začel počasi odvracati od Jugoslovancev (k temu je prispeval tudi predhodni jugoslovanski predlog o skupnem poveljstvu jugoslovanske in albanske vojske oziroma podreditvi slednje Jugoslovanski armadi), po objavi resolucije Informbiroja junija 1948 pa se je Hoxda, kljub temu, da KPA vanj sploh ni bila včlanjena, prvi pridružil kritiki jugoslovanske partijske politike in dejansko prekinil vse odnose z Jugoslavijo. Resolucija Informbiroja je Hoxdi prišla prav, da je obdržal svoj vodstveni položaj v KPA, saj je lahko na tej podlagi dosegel revizijo dveh prejšnjih plenumov CK KPA (II. v Beratu, novembra 1944, in VIII., marca 1948), na katerih so Hoxdevi nasprotniki uveljavljali projugoslovanska stališča, hkrati pa se je rešil jugoslovanskega nadzora. Septembra 1948 je bil sklican XI. plenum CK KPA, ki je obsodil delovanje projugoslovanske skupine, ki je do tedaj obvladovala Politbiro in CK KPA. »Vsi, ki so na vodilna mesta v državi prišli v duhu VIII. plenuma, so bili zamenjani, svoja mesta pa so dobili nazaj tisti, ki so jih izgubili po njem.« Rehabilitiran je bil tudi Nako Spiru. (str. 210). V novih razmerah naj bi »jugoslovansko pomoč (...) zamenjala sovjetska, ki bi ne bila tako utesnjujoča, bila pa bi še obilnejša«. (str. 202) Albanija je, z izjemo Pogodbe o prijateljstvu in vzajemni pomoči (le-to je novembra 1949 preklicala Jugoslavija), že julija 1948 odstopila od vseh pogodb in sporazumov z Jugoslavijo. Gospodarsko sodelovanje med državama se je skoraj popolnoma ustavilo, septembra 1948 pa je bilo popolnoma prekinjeno. Komunikacija med državama je nato potekala le še v obliki diplomatskih not.

V četrtem poglavju (Prva ledena doba v medsebojnih odnosih, 1948–1955, str. 215–251), avtor predstavi jugoslovansko-albanske odnose po resoluciji Informbiroja. KPA je na svojem I. kongresu novembra 1948, na katerem se je preimenovala v Albansko partijo dela (APD), obsodila Jugoslavijo in politiko KPJ ter poudarila navezavo na Sovjetsko zvezo, obenem pa projugoslovansko skupino v KPA obtožila protimarksističnega, protisovjetskega in trockističnega delovanja. Na tej podlagi je bila izvedena obsežna politična čistka, med katero so iz APD izključili več kot četrtino članstva, tretjino narodnih poslancev ter polovico vseh članov CK in Politbiroja. V čistkah je bil obsojen na smrt in ustreljen tudi Koci Xoxe, drugi človek KPA/APD in nekdanji notranji minister. Po II. kongresu APD aprila 1950 je sledil še en val čistk, s katerimi se je Enver Hoxda utrdil na oblasti. Medtem so se odnosi med državama še bolj zapletali (oviranje dela jugoslovanskega diplomatskega predstavništva v Tirani, zavračanja poštnega prometa iz Jugoslavije, obmejni incidenti, pošiljanje agentov albanske varnostne službe, diverzantov in emigrantov na jugoslovansko ozemlje, subverzivna politična dejavnost Jugoslavije v albanskih emigrantskih organizacijah in manjše operacije na albanskem ozemlju). Stanje se je začelo spreminjati po Stalinovi smrti, ki sicer ni »prekinila napetih odnosov med Jugoslavijo in Albanijo, vendar pa je pomenila veliko spremembo za tedanjo politiko«. (str. 230) Sredi leta 1954 je na albansko pobudo prišlo do obnovitve diplomatskih odnosov med državama in sledilo je »nekajletno začasno premirje«. (str. 251) Avtor ga opiše v petem poglavju, Kratkotrajna odjuga v letih 1955–1956 (str. 253–286), ki se je konkretno odrazila v oživitvi gospodarskega sodelovanja. Mejniki v približevanju obeh držav pa je bil obisk Nikite Hruščova v Beogradu leta 1955, ko je bilo jugoslovansko politično vodstvo v očeh vzhodnega bloka delno rehabilitirano, s čemer »se je navidezno sprijaznilo tudi albansko vodstvo«. (str. 257) Po jugoslovanski obsodbi posega sovjetske vojske na Madžarskem leta 1956, ki je ohladila odnose med Moskvo in Beogradom, pa se je Enver Hoxda lahko »vrnil na svojo staro politično linijo, ki je ni več zapustil«. (str. 263) Med Jugoslavijo in Albanijo je v naslednjih letih ponovno prišlo do različnih oblik in načinov stopnjevanja napetosti. Avtor pa ob tem opozarja, da »kljub vsemu (...) celotna slika jugoslovansko-albanskih odnosov v tem času ni popolnoma negativna, saj so na določenih nivojih, predvsem gospodarskem, odnosi potekali popolnoma normalno, brez velikih posledic, ki bi izhajali iz trenutnih političnih sporov«. (str. 278–279) Avtor poglavje zaključuje z opozorilom na novo spremembo zunanje-politične usmeritve albanskega vodstva. Enver Hoxda je namreč v tem času »pričel razmišljati o tem, da je tudi sovjetski objem premočan, nič kaj preveč všeč pa mu niso bile niti sovjetske ideje o vojaških bazah na albanskem ozemlju in nujnosti preusmeritve albanskega gospodarstva s težke industrije na poljedelstvo. Zaradi tega se je kmalu zatem pričel intenzivneje politično zблиževati s kitajsko komunistično partijo, ki je Hruščovovo reformistično pot in pragmatičnost v zunanjih odnosih ocenjevala kot znak šibkosti ter se je želela zavihneti na višji položaj v mednarodnem delavskem gibanju.« (str. 285–286)

V šestem poglavju (Druga ledena doba (1960–1968), str. 287–339), avtor predstavi razpad sovjetsko-albanskega partnerstva, ki je Albaniji omogočil, da se je

izognila procesu destalinizacije. Državi sta diplomatske stike ukinili leta 1961, z Albanijo pa je nato prekinila diplomatske odnose še večina vzhodnoevropskih držav. Izključili so jo tudi iz delovanja Varšavskega pakta. Albanija je bila s tem, z izjemo Kitajske, ki se ni strinjala z destalinizacijo v Sovjetski zvezi, ostro pa je napadala tudi jugoslovanski »revizionizem«, zunanjepolitično izolirana od ostalega sveta. »Kitajska je Albanijo podpirala predvsem zaradi političnih učinkov, saj sta bili albanska vlada in partija njeni edini politični zaveznici na evropskem kontinentu, Albanija pa je bila prikladno ozemeljsko ločena od sedaj sovražnega Varšavskega pakta. Pomemben dejavnik pri tem je bila seveda tudi Jugoslavija, ki je Albanijo ozemeljsko ločevala od večine ostalega sveta in s tem pravzaprav garantirala njen obstoj, česar jugoslovanski diplomati niso pozabili redno omenjati ob vseh jugoslovansko-albanskih stikih. Pomembna komponenta albansko-kitajskih odnosov je bilo tudi članstvo Albanije v OZN, ki ga je dosegla leta 1955.« Z navezavo na Albanijo je namreč Kitajska dobila možnost posrednega vpliva na skupščino OZN, »v kateri je Albanija predstavljala njeno trobilo«. (str. 298) Jugoslovansko-albanski odnosi so bili v tem času, skladno z novo albansko zunanjepolitično usmeritvijo, skorajda popolnoma zamrznjeni, sovražni odnos do Jugoslavije pa je ostal osnovna konstanta albanske zunanje in notranje politike. Tako je APD na svojem IV. kongresu februarja 1961 napovedala brezkompromisno vojno »jugoslovanskemu revizionizmu«, jugoslovanska stran pa se je na to odzvala z znano Belo knjigo, ki je razbesnela albansko vodstvo. Sicer pa so bila leta, ki so sledila albanskemu razhodu s Sovjetsko zvezo in povezovanju albanskega vodstva s kitajskim, »pusta in brez velikega dogajanja«. (str. 310) Avtor je tedanje jugoslovansko-albanske odnose dobro označil kot »privijanje ali popuščanje ventila, ki je zadrževal napetost, vendar lahko ugotavljamo, da je pri tem šlo zgolj za minimalne spremembe, ki so nihale med vročim in hladnim stanjem«. (str. 315) Razmere so se spremenile leta 1968, ko so se medsebojni odnosi začeli normalizirati.

Pot k normalizaciji medsebojnih odnosov je začrtala sovjetska intervencija na Češkoslovaškem avgusta 1968. Povzročila je paniko v albanskem vodstvu, ki se je zbalo, da bi do podobnega posega lahko prišlo tudi na albanskem ozemlju, zato je Albanija začela iskati večjo oporo v odnosih s sosednjimi državami. Takoj po sovjetski invaziji je povsem ukinila protijugoslovansko propagando, formalno izstopila iz Varšavskega pakta (s tem se je nadejala večje podpore v mednarodni skupnosti v primeru ogroženosti s sovjetske strani), in začela poudarjati pripravljenost za normalizacijo odnosov z Jugoslavijo. V okviru njihovega vzpostavljanja je navezovala tesnejše stike s Kosovom (sodelovanje tiranskih in prištinskih visokošolskih ustanov), kar so na jugoslovanski strani sprejemali kot uvod v morebitno širše sodelovanje na meddržavni ravni. Na ta pozitivni premik pa je padla senca, ko so konec novembra in v decembru 1968 na Kosovu in v Makedoniji izbruhnile velike demonstracije albanskega prebivalstva z zahtevo po oblikovanju albanske republike, ki bi poleg Kosova obsegala še severozahodni del Makedonije. Jugoslovansko vodstvo je demonstracije ocenilo kot separatistične in nacionalistične in jih s silo zatrla. Medtem pa se je, kot pravi avtor, jugoslovanska diplomacija »še

naprej kot pijanec plota držala starega recepta pomirljive politike«. (str. 334) Diplomatski odnosi med državama so se normalizirali leta 1971 s ponovno vzpostavitvijo veleposlaništev. V tem času je tudi prišlo do ponovnega povečanja medsebojne blagovne izmenjave. Vzrok za to je bilo dejstvo, da »Kitajska kot albanski gospodarski partner ni uresničila albanskih pričakovanj, saj njena pomoč ni dosegala sovjetske, kar je gospodarski razvoj Albanije upočasnilo«. (str. 335)

V zadnjem, sedmem poglavju, Položaj albanske manjšine v Jugoslaviji v obravnavanem obdobju in vpliv jugoslovansko-albanskih stikov na politične spremembe (str. 341–386), avtor obravnava narodnopolitične razmere v drugi jugoslovanski državi. Oriše končne boje za osvoboditev Kosova novembra 1944, upor velikega dela prebivalstva proti jugoslovanski oblasti in posledično uvedbo vojaške uprave na Kosovu februarja 1945, njeno ukinitve, ter priključitev pokrajine k federalni Srbiji julija 1945. Nato predstavi položaj septembra 1945 oblikovane Avtonomne Kosovsko-Metohijske pokrajine (AKMP) v Ljudski republiki Srbiji (AKMP je imela relativno veliko avtonomijo na gospodarskem in kulturnem področju, zagotovljena pa je bila tudi enakopravnost albanskega jezika), dejavnost v zvezi z revizijo agrarne reforme, ki je bila v prvi Jugoslaviji izvedena tako, da je čim bolj razredčila albansko prebivalstvo, vzpostavitev šolstva v albanskem jeziku, in kulturni razvoj albanskega prebivalstva v AKMP. Posebej pa se ustavi ob zarezi, ki jo je za albansko prebivalstvo pomenila resolucija Informbiroja. Opozarja, da se je po njeni objavi »ponovno pojavil izliv nezaupanja do albanske manjšine, ki je v celoti postala nezanesljiv element v regiji«. Jugoslovansko vodstvo je odredilo izvajanje preventivne politike do albanskega prebivalstva. Šolski programi so bili prečiščeni, v letih 1951–1957 je potekal »trend kulturnega razdvajanja albanske manjšine od matice«. V AKMP je prišlo tudi do odkrite oblasti varnostnih sil. »Najpomembnejše odločitve so postale domena zveznega notranjega ministra Aleksandra Rankovića, pod katerim so ponovno pričeli izvajati podobno politiko, kot so je bili pripadniki albanske manjšine vajeni že izpod prve Jugoslavije in jo je v svojem (znanem – op. J. P.) referatu iz leta 1938 povzel dr. Vaso Čubrilović. (...) Stare srbske nacionalistične ideje so se tako izvajale pod krinko novega režima.« (str. 357–358) Tudi leta 1953 sprejeti novi Statut AKMP (le-ta ni imela svoje ustave) je zoževal pravice narodnostnih manjšin. Politika trdne roke h kateri je sodilo tudi prisilno prepričevanje prebivalcev albanske narodnosti, da se opredelijo za Turke oziroma se v Turčijo množično izseljujejo, je potekala vse do Brionskega plenuma in Rankovićeve izločitve iz jugoslovanske politike leta 1966. Položaj Kosova se je nato izboljšal s sprejemom ustavnih amandmajev leta 1969, po katerih so tudi avtonomne pokrajine postale konstitutivni element jugoslovanske federacije. Več samostojnosti so dobili tudi kosovski komunisti, združeni v pokrajinski organizaciji Zveze komunistov na Kosovu. Avtor pravi, da je bil »odnos Albancev s Kosova do matične Albanije v tistem času (...) dvoumen, saj je med večino vladala zavest o trdem diktatorskem režimu onkraj meje, vendar pa je bila kritika režima v sosednji državi vseeno redek pojav, predvsem zasebno, saj so o Albaniji razmišljali predvsem kot o svoji domovini«. (str. 378–279) Njihovo življenje v jugoslovanski državi pa je bilo v

naslednjem desetletju povezano z izrazitim napredkom na kulturnem in visokošolskem področju, izboljšal se je tudi gospodarski položaj, čeprav pokrajina nikakor ni uspevala uloviti razkoraka z drugimi deli države. Avtor v sklepu poglavja, v katerem razčleni pojavne oblike afirmacije albanske narodnosti v sedemdesetih letih, opozori še na pomen Ustave Socialistične federativne republike Jugoslavije iz leta 1974 za albansko narodnost na Kosovu. Socialistična avtonomna pokrajina Kosovo je na njeni podlagi postala enakopravna članica federacije, Kosovo je od leta 1974 imelo tudi vse institucije, kot so jih imele republike. Avtor ta položaj ponazoril z navedkom izjave tedanjega predsednika partijske organizacije na Kosovu Mahmuta Bakallija: »Z ustavo iz 74-tega leta je bilo načeloma urejeno, da je Kosovo del Srbije, vendar je pravzaprav bilo samostojno. Bilo je konstitutivni del federacije.« (str. 385)

Avtor svoje delo problemsko zaokroži s Povzetkom (str. 387–393; v angleškem jeziku str. 395–402), v katerem sintetično predstavi jugoslovansko-albanske odnose in njihovo bistvo v obravnavanem obdobju. Zaključil ga z ugotovitvijo, da je bila »jugoslovanska politika do Albanije (...) ves čas konsistentna v osnovnem elementu – pomirljivosti, ki ji zagotavlja določeno stopnjo notranje stabilnosti in varne meje. O kakšnem bolj detajlnem zunanje-političnem načrtu jugoslovanske države pa bi težko govorili, saj se je navadno poskušala le čim bolj neofenzivno prilagajati muhastim spremembam albanskega režima, teh pa v obravnavanem obdobju in tudi kasneje ni manjkalo.« (str. 393)

S pričujočo monografijo je Hadalin opravil veliko delo. Monografija skozi problematiko jugoslovansko-albanskih odnosov razkriva notranjo in zunanje-politično usmeritev vladajoče KPJ/ZKJ v vseh njenih razvojnih stopnjah, obenem pa podrobno pojasnjuje razmere v vodstvu KPA/APD od njene ustanovitve do konca obravnavanega obdobja. Hkrati na primeru Albanije dobro prikaže vojaško zgodovino Balkana med drugo svetovno vojno ter različne vidike albanskega državnega razvoja po njej. Enako velja glede razčlenitve mednarodnih odnosov in mednarodnega delavskega gibanja po letu 1945, kar opazno prispeva h kompleksnejšemu razumevanju dogajanja v jugoslovanskem in mednarodnem okviru v drugi polovici 20. stoletja. Monografija, ki je dopolnjeno besedilo avtorjeve doktorske disertacije, katero je kot mladi raziskovalec pripravil na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani in 22. junija 2010 ubranil na ljubljanski Filozofski fakulteti pred komisijo v sestavi prof. dr. Dušan Nečak, prof. dr. Mitja Ferenc, prof. dr. Božo Repe in podpisani, prinaša opazno vsebinsko svežino v slovenski zgodovinopisni prostor. Obenem je tudi pomemben prispevek k zgodovinopisnim raziskavam na območju nekdanje jugoslovanske države.

Jurij Perovšek